

Jiří Kouřil

KAROLINUM

Aristeia promachón

Proměny ideálu hrdinství
mezi jezdeckou aristokracií
a hoplity

Aristeia promachón

Proměny ideálu hrdinství
mezi jezdeckou aristokracií a hoplity

Jiří Kouřil

Recenzovali:

doc. PaedDr. Emanuel Hurych, Ph.D.

doc. PhDr. Lubor Kysučan, Ph.D.

Na obálce: Váza Chigi, Museo Nazionale Etrusco di Villa Giulia, Roma

Vydala Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum

Praha 2025

Redakce Dita Křišťanová

Grafická úprava Jan Šerých

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání první

© Univerzita Karlova, 2025

© Jiří Kouřil, 2025

Cover photo © Museo Nazionale Etrusco di Villa Giulia. Archivio fotografico.

Foto Mauro Benedetti, 2025

ISBN 978-80-246-6099-8

ISBN 978-80-246-6167-4 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

Tato publikace pojednává o hrdinství a statečnosti hellénských válečníků-mužů. Napříč tomu bych ji rád věnoval dvěma ženám za jejich hrdinství, jelikož toto má různé podoby.
Mé mámě Ivaně Kouřilové a tetě Anně Šedivé.

MOTTO

„Dějiny světa jsou soudem světa.“¹

„Vše minulé je jen podobenství.“²

„Všichni muži musí zemřít, zemřeme tedy statečně.“³

¹ Spengler, O.: *Žánik Západu*. Praha: Academia 2011, s. 676.

² Ibid., s. 100.

³ J. Griffin: *Heroic and unheroic ideas in Homer*, s. 31 (parafráze: Sarpédón promlouvá v Hom., Il. 12.309–330).

Obsah

Úvod	11
1. Praktická metodologická poznámka	16
1.1 Teoretická východiska a problémy metodologie zkoumané historicko-kulturní formy	18
2. Podstata typů řecké kultury a jejich základní určení	30
2.1 Agón (ἀγών)	31
2.2 Paideia (παιδεία)	36
2.3 Scholé (σχολή)	43
2.4 Kalokagathia (καλοκάγαθια)	45
2.5 Areté (ἀρετή)	53
2.6 Kulturologická podstata ideálů a antiideálů	60
3. Aristeia promachón (ἀριστεία προμάχων)	70
3.1 Horizontální vymezení: aristeia jezdecké aristokracie vs. aristeia těžkooděnců	76
3.2 Vertikální vymezení: aristeia (ἀριστεία) vs. aristeion (ἀριστεῖον)	107
3.3 Konkrétní příklady prokázání aristeia a zisku aristeion	120
4. Flatus vocis či znak vyšší kultury	144
Závěr	150
Summary	155
Použitá literatura	156
Prameny	156
Sekundární literatura	160
Odborné články, kapitoly, monografie	163

Články v odborných časopisech	165
Internetové zdroje	166
Seznam obrázků	167
Příloha	168
Glosář	168

Úvod

Předložená kniha pojednává o hrdinství nejlepších řeckých bojovníků, *promachoi* (πρόμαχοι), těch, kdož bojovali v první linii a získali odměnu za prokázané hrdinství. Jde o historickou analýzu pramenů a samotné starořecké společnosti, jež měla pro naše dějiny tak důležitý význam. Publikace se snaží popularizačnější formou předložit čtenáři kulturu řecké antiky v její inspirativnosti, která je základem naší civilizace a nalézá se v ní mnoho ze základů různých věd, ponaučení a pobídek k opravdovosti. Na to, co to dějiny jsou, skvěle odpověděl německý historik Leopold von Ranke (1795–1886), když napsal, že dějiny začínají tam, kde existují věrohodné písemné texty a památky se stávají srozumitelnými.⁴ Co bylo podstatou starořecké kulturně-historické formy, ideálů této kultury a vojenského hrdinství, se pokouší odpovědět následující text.

Jedinečnost řecké kultury reflektuje její vliv a téměř nikdy nekončící inspirace, již až do dnešních dnů využívaly ty největší osobnosti z řad filosofů, politiků, psychologů, matematiků, umělců, pedagogů, sportovních teoretiků, vojenských velitelů a dalších. Téma této publikace a její celkové zaměření je, například vedle teorie sportovního tréninku, jednou z oblastí, jejíž potenciál v antické kultuře nebyl dosud plně využit. Spolu s Oswaldem Spenglerem (1880–1936) je ovšem možné říct, že právě antická kulturní filosofie a systém ideálů a typů jiné historicko-kulturní formy by byl plně přejímatelný odlišnou vývojovou fází, než je ta současná v naší západní formě. Předložená publikace je exkurzí do nám schovaného a většinou nepochopitelného světa – schovaného v tajemství hellénské kultury a nepochopitelného svým kulturním puzením,

4 Ranke, L. von: *Weltgeschichte, Erster Band*. München – Leipzig: Verlag von Duncker – Humblot 1921, s. 4.

jelikož naše západní forma se už dávno z kultury transformovala do civilizace. Pojetí a chápání světa, v němž se střídají historicko-kulturní formy a jejich jednotlivé fáze: kultura, transformace a civilizace, vychází právě z filosofie a světodějinného pojetí historiosofie Spenglerovy, které posloužilo jako metodologické ukotvení předloženého textu. A ono zmíněné tajemství ... jej vlastně odhaluje liška Malému princí: „Tady je to mé tajemství, úplně prostinké: správně vidíme jen srdcem. Co je důležité, je očím neviditelné.“⁵

Hellénský systém kulturní filosofie, ideálů a typů byl jedinečným výtvorem procházejícím relativně velkou částí společnosti a především některými skupinami, jejími jednotlivými oblastmi od mytologie a filosofie přes umění a literaturu až ke „sportu“⁶ a vojenství. Tento navíc nebyl jen jakýsi *flatus vocis*, ale opravdový a praktický princip určující a směřující společnost a jednotlivce na vytyčenou cestu aktivního občanství a vzoru. Ten nejlepší člověk mohl díky tomuto systému překročit z úrovně lidí do stratum polobohů a héroů⁷ a stát se ideálním vzorem, rekem a inspirací nejen mládeži. Toto se týkalo olympijských vítězů i nejlepších válečníků, jimž byla oceněna *aristeia* (ἀριστεία⁸) a získali *aristeion* (ἀριστεῖον⁹).

Zde je ještě důležité zmínit, že tento systém se netýkal celé řecké společnosti, například otroků nebo někdy lidí, kteří se, podle řeckých elit, živilí tzv. sprostou prací (především zemědělství¹⁰). To však neznamená,

5 de Saint-Exupéry, A.: *Malý princ*. Praha: Odeon 1976, s. 43.

6 Pojem „sport“ je zde v uvozovkách kvůli možnému zavádění a špatnému chápání původního *gymnického agónu* (*gymnikos agón*, γυμνικός ἀγών) a následnému vnímání jej jako římského či současného profesionálního sportu.

7 Řeční héroové byli lidé, kteří se svými výtečnými hrdinskými činy povznesli nad jiné a po smrti byli přijati mezi bohy, těmi se ale povětšinou nestali (Hýbl, F.: *Dějiny starého věku*. Praha: Vesmír 1924, s. 114). Kvůli řecké antropomorfizaci se však může zdát, že nebylo rozdílu mezi povznesenými hrdiny a bohy, Řekové jej ovšem stále vnímali. Povznesený mrtvý hrdina (například Asklepios) či olympijský vítěz (kupříkladu Theagenés z Thasu), který se jím stal (viz dále v textu) však výjimečně mohl vystoupat bohům na roven.

8 Termín pro neobvykle udatné chování v bitvě, vzácný důkaz odvahy, hrdinství (J. Kouřil: *Athlétai a sportovní tituly antického světa*, s. 15; J. Kouřil: „*Olympism*“ and *Olympic Education in Greek Antiquity*, s. 78).

9 Hrdinství, pocta, odměna, cena pro největší prokázané hrdinství v bitvě (J. Kouřil: *Athlétai a sportovní tituly antického světa*, s. 15; J. Kouřil: „*Olympism*“ and *Olympic Education in Greek Antiquity*, s. 78).

10 Podle Platóna šlo o tzv. sprostou práci. Tento odpor vyjádřil ale i Alkibiadés posláním svých spřežení na olympijské hry namísto jeho aktivní účasti při *gymnikos agón* či Alexandr Makedonský jeho pohledem na tutéž účast. Nejlépe to však podtrhuje Hybriás (1.1–10), básník 6. století př. Kr., jeho monodií *Chvála zbraně*:

„Veliké bohatství mám – meč svůj a kopí,
příkrasý k tomu štít na ochranu těla,
vždyť tím orám lán, tím si plody rvu,

že by zemědělci nebyli válečníky a byli úplně vyjmuti z celého systému hodnot. Jejich cesta byla však složitější. Skvělou paralelu nám poskytují olympijské hry a stratifikace atletů (můžeme jmenovat kupříkladu olympijského vítěze Glauka z Karystu, zvaného „boxer od pluhu“; zemědělce, který dosáhl heroizace plynoucí z ním nabytého titulu).

Při zkoumání celého systému je třeba si uvědomit hloubku a skutečnost řeckých ideálů, které byly určeny opravdovou kulturou, měly v hellénské společnosti skutečnou hodnotu a vymezovaly jednání a myšlení mnoha Řeků. Tento impozantní řecký duch potřeboval uzdu konzervatismu, proto byla konzervativnost „základem kulturního bohatství řecké antiky“¹¹.

Antická kultura utvořila a zásadně ovlivnila současnost; nejen jejím vlivem na velké osobnosti středověku a novověku a myšlenkami, ale i objevy a inspirativními tendencemi. „Devatenácté století se nám jeví nekonečně bohatší a důležitější než třeba devatenácté století před Kristem, ale i Měsíc se nám jeví větší než Jupiter a Saturn. Fyzik se už dávno osvobodil od předsudku relativní vzdálenosti.“¹² Mysl běžného člověka nikoli, především pak těch, kdo dnes rozhodují o hodinových dotacích dějepisu na gymnáziích a středních školách. Johann Wolfgang von Goethe (1749–1832) tomu rozuměl velmi dobře, přestože se to tak na první pohled nemusí jevit: „Bitvy u Lipska a u Waterloo vynikají tak mocně, že již pomalu zastíňují bitvu marathónskou a ostaní podobné bitvy. Ani jednotliví naši hrdinové nezůstali pozadu: francouzské maršály a Blüchera a Wellingtona můžeme směle postavit po bok hrdinům starověku.“¹³

Do této publikace je přejato Spenglerovo vnímání dějin jako morfologie („všechny způsoby chápání světa lze [...] označit jako morfologii“¹⁴), potažmo fyziognomiky – morfologie organického, tedy dějin a života, toho se směrem a osudem.

tím si šlapu mok sladký z vinné révy,
tím se pánem zvu nad otrockou cháskou.

Ale kdo bojí se mít svůj meč a kopí,
překrásný k tomu štít na ochranu těla –
ti všichni padnou na kolena svá
přede mnou, svým pánem, mnou svým pánem,
nazývat mě budou velikým králem“.

11 Novotný, F.: *Gymnasion*. Praha: Nákladem Gustava Voleského knihkupce a nakladatele v Praze na Královských Vinohradech 1922, s. 13.

12 O. Spengler: *Žánik Západu*, s. 94.

13 Eckermann, J. P.: *Rozhovory s Goethem*. Praha: Československý spisovatel 1960, s. 102.

14 O. Spengler: *Žánik Západu*, s. 99.

Určujícím cílem v předložené knize je všimnout si zásadních elementů řeckého vojenství, které nejsou často reflektovány v pramenné ani odborné literatuře, ale byly základními substancemi řeckého vojenského myšlení a jejich válečnické praxe, a pozastavení se nad tím, proč tomu tak bylo, zejména když bez jejich pochopení je plné porozumění řeckému vojenství nemožné. Toto nebyl vůbec jednoduchý úkol ... Vyžadoval sběr různých střípků z pramenů a názorů moderních odborníků, stejně jako vžití se do dané kultury a snahu o její co nejlepší uchopení a pochopení¹⁵.

Cílem předložené publikace tedy není popsat řecké vojenství, i když se silně vztahuje k tématu práce. O tom bylo napsáno značné množství knih a článků. Málokterá kniha se však věnuje typům dané kultury (a když, tak jen velmi okrajově). Toto je až zarážející, jelikož bez pochopení hellénských ideálů není možné uchopit ani samotné řecké vojenství. Toto nebylo jen pouhým přehledem faktů, bitev a let; takto to chápat a popisovat může znamenat nepochopení některých událostí. Vypovídajícím příkladem je bitva u Korónie (394 př. Kr.)¹⁶. Řada historiků píše, že Agésilaos (444–360 př. Kr.) udělal chybu, když zaútočil po jeho vítězství na pravém křídle na stále bojující thébskou falangu (*falanx*, *φάλαγξ*) čelně, nikoli ze zálohy. Bez pochopení povahy tohoto spartského krále a jeho vztahu k řeckým typům, zejména *timé* (τιμή¹⁷), je snadné napsat, že Agésilaos udělal zásadní chybu, a to i přesto, že to byl jeden z největších vojevůdců starověku. Vedle jeho vztahu k Thébanům, které chtěl porazit bez jejich možných výmluv a ukázat spartskou převahu, byla právě jeho *timé* tím, co jej nutilo jednat tak, jak jednal. Tento krok jej málem stál život a vedl k ještě prudší seči, než jaká do té doby probíhala; napsat však, že udělal chybu bez hlubšího rozboru, je nesprávné. A právě o tomto systému vojensko-kulturních ideálů a jejich vývoji ve vztahu k válečníkům je předložená publikace. Psát a přednášet o řeckém vojenství je totiž nutné v souvislostech a ve vztahu k těmto typům, jež (spolu s jejich přesahem) jsou pro nás dnes velmi nesnadné plně pochopit.

15 I za tímto účelem organizuje autor textu už osmý rok na Filozofické fakultě v Brně předmět *DSBcB39 Expedice po stopách tažení Alexandra Velikého*, který není pouze o cestování v Alexandrových stopách doplněným přednáškami k Alexandrovi a určitým událostem na konkrétních místech v Evropě, Africe a Asii, ale je též snahou o praktické zprostředkování obtížnosti vojevůdcova dlouhého a náročného tažení se spaním v přírodě, pocity horka, zimy, hladu, žízně apod. Právě toto usnadní ono hermeneutické vžití se do dané epochy a pohled na ni běžně očím zakrytý.

16 Proběhla jako součást korintské války (395–387 př. Kr.).

17 Vojenská čest.

Jean-Pierre Vernant (1914–2007) napsal¹⁸, že dnes nemůžeme pochopit *fémé* (φήμη), pověst, fámu, jež utvářela řecký *mythos* (μῦθος¹⁹), řeč, vyprávění, slovo – tehdy totožný s *logos* (λόγος), slovem, promluvou²⁰. *Mythos* byl tedy souhrn nikoli řeckého myšlení, ale všeho, skrze co se projevovala *fémé*, anonymní a neuchopitelná mocnost. Tato prostupovala nejen hellénskou mytologií, ale i literaturou, uměním, „sportem“ a myšlením. *Aristeia*, ústřední téma předložené publikace, je v rovině abstrakce i praxe něčím podobným. Stejně jako na *fémé* mohou existovat rozličné názory i na *areté* (ἀρετή²¹), *apeirón* (ἀπείρον²²) i ideál *aristeia*. Toto je důvod, proč antické Řecko uhranulo tolika velkým osobnostem našich dějin a nadále, i přes svůj dávný zánik, tak činit bude. V této neuchopitelnosti a nepochopitelnosti je nekonečná dynamičnost, základní charakteristika života, opravdovosti a autentičnosti.

18 Vernant, J. P.: *Počátky řeckého myšlení*. Praha: Oikoymenth 1995, s. 11–12.

19 Až později nabyl pojem významu „nepodloženého svědectví“.

20 Později výraz pro „rozum“ a „chápaní“.

21 Zdatnost, dokonalost, excelence, dobrost.

22 Bezmezná neohraňčená nekonečno; nejvyšší dokonalá realita, harmonie a jednota, z níž vše odpadá a vstupuje do nedokonalého bytí, aby poté zaniklo (Kočandrlé, R.: *Anaximandros z Milétu*. Červený Kostelec: Pavel Mervart 2010, s. 166–167, 183).

1. Praktická metodologická poznámka

V předloženém textu jsou řecké termíny uváděny pouze v prvním pádě jednotného a množného čísla. Jsou zapsány latinkou a při prvním výskytu také řeckou abecedou. Při přepisu do latinky jsou délky samohlásek uváděny pouze tam, kde slouží k rozlišení odlišných řeckých písmen ε (*epsilon*, e) vs. η (*éta*, é) a $\omicron$ (*omikron*, o) vs. ω (*ómega*²³, ó). Tato písmena nejsou jen variantami jedné samohlásky, ale samostatnými znaky řecké abecedy. Psaní délek proto není zcela vynecháno, což odpovídá pravidlům českého jazyka. Pro přehlednost je na konci knihy přiložen glosář. K překladům jsou využity některé slovníky klasické řečtiny – Lepařův, Prachův a Liddell-Scott-Jones.²⁴ Zkratky jmen antických autorů a jejich děl při citacích jsou přejaty z *Perseus Digital Library*.²⁵ Časově biografická data v textu jsou přidána pouze u jmen, která se v textu objeví poprvé.

Ač se podle pravidel českého pravopisu píše slovo „hellénský“ s jedním L, pro předložený text je vhodnější používat dvě L, jelikož tento termín lépe vystihuje tradici a původnost, o níž v knize především jde (obdobně například výraz „peloponnéský“ a dvě N). Podobně u slova „filosofie“ je přísně dodržováno písmeno S uprostřed slova, což lépe odkazuje na původní výrazy *filein* (*φίλειν*) a *sofos* (*σοφός*), čímž se lze vyhnout záměně s *filein* a *sofos* (*ζόφος*); termín „*filein*“ znamená lásku

23 Slovo *ómega* se v češtině vyslovuje krátce, a to i přesto, že písmeno ω označuje dlouhou samohlásku. Důvodem je, že přízvuk v řeckém slově *ωμεία* není na první slabice. Jako jinde v textu je zde ale zapsán takto makron (běžně vodorovná čárka nad samohláskou – $\bar{o}$, $\bar{e}$) pro odlišení daných znaků.

24 Lepař, F.: *Nehomérovský slovník řeckočeský*. Praha: Petr Rezek 2008; Prach, V.: *Řecko-český slovník*. Praha: Vyšehrad 1998; Liddell-Scott-Jones: www.stephanus.tlg.uci.edu/ljsj/#eid=1

25 www.perseus.tufts.edu

a „*sofos*“ moudrost, zatímco pojem „*zofo*s“ označuje temnotu. V textu je dále používán jak výraz „řecký“, tak „hellénský“ a jako synonyma i pojmy „ideál“ a „typ“. Aby se v knize často neopakovaly stejné výrazy, je někdy užíváno českého, jindy řeckého termínu (například olympijský vítěz i *Olympionikés*, ad.). Ačkoliv je v moderní době běžnější používání zkratk „př. n. l.“ a „n. l.“, v této knize je zvoleno „př. Kr.“ a „po Kr.“. Důvodem pro tuto volbu je autorovo přesvědčení, že léta před křesťanským letopočtem by neměla být považována za cizí roky, týkajícíse nějakého cizího letopočtu, zatímco pouze léta po Kristu jsou pak vnímána jako součást letopočtu našeho.

Využívaná metoda²⁶ „morfologie světových dějin“ není sice obecnou historickou metodou, ale je to základní metodologický postup pro metodologicko-filosofické podchycení předložené práce. Morfologií světových dějin jsou vlastně právě dějiny kultur tvořené dějinami tvarů, forem (*morfé*, *μορφή*, *die Gestalt*). Tvar je dynamický výsledek realizace určité historicko-kulturní formy. Morfologie antických dějin (jako příslušné historicko-kulturní formy) je pak naukou o antice realizovaném tvaru/formě. I když má Spenglerova metoda mnoho nevýhod a aplikovat ji na obecné dějiny může být chybné, oproti tradiční pozitivistické historiografii má celou řadu výhod – například vytrácějící se vědomí celku kvůli většímu zaměření na detail. Spengler je neopomenutelný i pro svůj obrovský vliv na celou řadu historiků a filosofů²⁷, kteří dále utvářeli naši vědu a vědeckou metodologii. Spenglerova metoda (prostupující jeho dílo, jež je třeba číst jako *operta aperta*), zejména pokud jde o studium antické kultury a jejích typů, je vhodným doplňkem tradiční metodologie a pomocníkem k lepšímu pochopení příslušné historicko-kulturní formy.

Celá struktura publikace vychází z nezbytného metodologického úvodu, který objasňuje pojetí jednotlivých typů a ideálů. Ty je v daném kontextu třeba chápat jako východisko pro porozumění vnímání

26 Tato metoda je přiložena v souladu s pravým významem onoho slova – *methodos* (μέθοδος) byla cestou k cíli, jít za něčím; tato byla pro Řeky vědomá, a tedy tím nejdokonalejším způsobem nazírání. „Morfologie světových dějin“ se tak stala i autorovou vědomou cestou k cíli. „Pojem metody jako cesty k cíli je trvalý odkaz řeckého myšlení“ (F. Novotný: *Gymnasion*, s. 18).

27 Můžeme jmenovat kupříkladu pozitivně i negativně vnímané osobnosti jako: J. Benda (1867–1956), J. Huizinga (1872–1945), N. Berďajev (1874–1948), K. Adam (1876–1966), T. Haecker (1879–1945), J. O. y Gasset (1883–1955), R. Guénon (1886–1951), H. Massis (1886–1970), P. Sorokin (1889–1968), A. J. Toynbee (1889–1975), A. Rosenberg (1893–1946), B. Chudoba (1909–1982), E. Weber (1925–2007), S. Huntington (1927–2008), P. J. Buchanan (nar. 1938), F. Fukuyama (nar. 1952) ad.

hrdinství. Bez jejich vysvětlení není možné pochopit hloubku *aristeia*. Souvislosti s touto hodnotou není možné jen tak odštípnout a objevit se znenadání v neznámu. Následuje rozbor a vývoj *aristeia* a vztah k *aristeion* a dalším rozebíraným typům. Text usiluje o hlubší porozumění danému typu, ale bez přihlédnutí ke statečnosti jako takové, excelenci, pohledu na dokonalost a komplexní harmonii lidského jedince, vojenské cti, uměřenosti, podstatě výchovy a duchu boje, základního předpokladu řeckých kulturních úspěchů, by to byla práce zbytečná.

Závěrem této poznámky je třeba zdůraznit, že předložený text odráží autorovy postoje, názory a jeho vlastní pohled na hellénskou kulturu; tyto interpretace se mohou lišit, stejně jako některé specifické výklady v oblasti starořecké kulturologie.

1.1 Teoretická východiska a problémy metodologie zkoumané historicko-kulturní formy

Metodologickým ukotvením knihy je zde světodějinné pojetí a klíčová dichotomie díla Oswalda Spenglera. Přestože je tento model pro obecné dějiny často zjednodušující a místy problematický, ukazuje se jako podnětný filosoficko-kulturní systém při zkoumání kulturního vývoje a některých jeho dílčích oblastí jako jsou dějiny sportu. Starověké Řecko bylo typickou kulturou a pro současného člověka je nemožné (například i přes *historische Bewusstseins*) úplně se do ní vžít a pochopit každé jednání tehdejších lidí. Z řady dalších zkoumaných kulturologicko-filosofických systémů je tento pohled (podle autora textu) nejzásadnějším a nejdůležitějším. Je samozřejmé, že ne každý s tím může souhlasit – ale i v tom spočívá krása a tajemnost zkoumané historicko-kulturní formy; nabízí totiž množství možných pohledů, přičemž její skutečnou podstatu by nám mohl osvětlit pouze výklad samotných Řeků. „Úsudky o antické kultuře jsou rozličné, protože jsou rozličné úsudky o kultuře dnešní.”²⁸ Válku vnímá jinak voják, král i rolník, kontrarevoluci během Velké francouzské revoluce vzbouřenec a revolucionář, soudobé události liberál a konzervativec...

Co před svým duchovním zrakem viděl Dante jako osud světa, to by nemohl zpodobnit vědecky, ani Goethe to, co zahlédl ve velkých okamžicích svého náčrtu Fausta, a právě tak málo Plotinos a Giordano Bruno své

²⁸ F. Novotný: *Gymnasion*, s. 6.